

Tedkik u Tahkik adlı eserden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242, vr. 2^a, 41^a)

eser padişaha takdim edilmiştir. Ancak padişahın bazı yeni terkiplerin de esere eklenmesini istemesi üzerine 1212'de (1797-98) bir zeyil yazılarak eser genişletilmiştir. *Tedkik u Tahkik* bir mukaddime, üç bölüm (bab) ve bir hâtimeden meydana gelmektedir. Mukaddimede müellif müsinin faydalarından söz edip Hz. Peygamber'in bu konudaki bir hadisini zikreder; kendisinin müsiği öğreniminden ve padişahın müsiğe karşı takındığı olumlu tavırdan cesaret alıp böyle bir eser yazdığını söyler. Ardından müsinin bazı özellikleri ve nazariyatıyla ilgili kısa bilgiler verir.

Kitabın birinci bölümünde nağmelerin ve makamların teşekkülü ele alınır; "Teshîl" başlığıyla ezgileri oluşturan otuz yedi perde tanıtarak bu perdelerin çıkış yerleri ney üzerinde açıklanır. Aralıklardan ve daha önceki dönemlerde meydana getirilen perde isimlerindeki değişikliklerden bahsedildikten sonra makamın tanıtılması yapılır. "Tavzîh" kısmında makamları zenginleştirmek için başka nağmelerle oluşturulacak süslemelerde perdelerin kullanılışı anlatılır, kısa nazari bilgiler verilir, ardından on dört makam ayrı ayrı tanıtır. Bu kısımda perdelerin ney üzerinde izah edilmesi müsiği nazariyatı eserlerinde az rastlanan bir husustur. "Tekmil" başlığı altında müsiği eserlerindeki süsleyici nağmeler, ana yapıyı bozmayacak derecede yapılacak genişletmeler, makamlar arasındaki uyumlu makamların insan üzerinde uyandırdığı etkiler açıklanır. İkinci bölümde terkiât konusu ele alınmaktadır. "Tenbih" başlığıyla o dönemde bilinen, yeni icat edilmiş veya pek tanınmamış 125 terkip herhangi bir tasnife tâbi tutulmadan kaydedilir. Eserde makam ve terkipler anlatılır-

ken kudemâ, kudemâ-i müteahhirîn, selef, müteahhirîn gibi hangi devirlerin ve kimlerin kastedildiği belli olmayan bazı tabirlerin sıkça kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bölümün "Tetimme" başlıklı kısmında ise yukarıda sözü edilen bu terkiplerin kullanılmasının sağlanması amacıyla çok tanınan, yeni bulunan, eserlerde geçtiği halde adı bilinmeyen, varlığı ve adı bilinmeyen diye ayrıldığı açıklanmıştır. Eserin üçüncü bölümü Abdülbâki Nâsir Dede'nin "ölçülü nağmelerin, ölçüldüğü vuruşların belirli bir sayıya göre bir araya getirilmesi" biçiminde tanımladığı usulle başlar. Usul zamanlarının haff-i evvel, haff-i sâni ve sakil şeklinde tesbitinden sonra usullerle ilgili bilgilere geçilir; o dönemde sıkça kullanılan, aralarında müellifin kendi buluşu olan "şîrin" usulünün de yer aldığı yirmi bir usul vuruş biçimleriyle beraber anlatılır. Kitap, müsiği eserlerini bestelerken ve seslendirirken dikkat edilmesi gereken bazı kuralların hatırlatıldığı hâtimeye sona erer. Zeyilde yer alan, altısı III. Selim'e ait on bir terkinin ilâvesiyle eserdeki terkiplerin toplamı 136'ya ulaşmıştır.

Tedkik u Tahkik'in Türkiye kütüphanelerinde beş (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/1, vr. 1^a-41^a, 43^a-47^a [müellif nüshası]; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2069/2, vr. 23^b-40^b; İÜ Ktp., TY, nr. 5572, 9824; İÜ Türkiyat Araştırmaları Merkezi, Arel, nr. 56), Türkiye dışındaki kütüphanelerde iki adet (Königlichen Bibliothek zu Berlin, Or. Oct. nr. 2330/3, vr. 22^b-39^a; Dârü'l-kütübî'l-Mısrîyye, Tal'at, Fünûn-i Cemîle-Türki, nr. 5) nüshası tesbit edilmiştir. Ayrıca Niyazi Sayın ve Murat Bardakçı'nın aralarında bulunduğu bazı kişilerin koleksiyonlarında nü-

halarının bulunduğu bilinmektedir. Hâşim Bey'in *Mecmûa-i Kârâhâ ve Nakşhâ ve Şarkiyyât* adlı eserinin kaynakları arasında yer alan *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshası esas alınarak bazı açıklama ve notlarla birlikte Yalçın Tura tarafından günümüz Türkçesi'ne çevrilerek yayımlanmış (*İnceleme ve Gerçeği Araştırma: Tedkik ü Tahkik*, İstanbul 1997, 2006), eser ayrıca Fatma Âdile Aksu'nun (Başer) yüksek lisans ve doktora çalışmalarının (bk. bibl.) başlıca kaynağı olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1940, IV, 172; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 418-419; Fatma Âdile Aksu, *Abdülbâki Nâsir Dede ve Tedkik u Tahkik* (yüksek lisans tezi, 1988), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *Türk Müsiki Sistemci Okul Geleneğinde Abdülbâki Nâsir Dede: 1765-1821* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Yenikapı Mevlevihânesi Şeyhi Müsikişinas Abdülbâki Nâsir Dede", *MM*, sy. 462 (1998), s. 31-32; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Müsiki Literatürü Tarihi*, İstanbul 2003, s. 132-134.

NURİ ÖZCAN

TEDLİS (التدليس)

Râvinin, hocasından işitmediği bir hadis ondan duymuş gibi nakletmesi anlamında bir terim.

Sözlükte "bir şeyin kusurunu gizlemek" anlamındaki *tedlîs* terim olarak "râvinin, görüşmediği ya da görüştüğü halde kendisinden hadis işitmediği hocasından işittiği zannını uyandıracak biçimde rivayette bulunması" demektir. *Tedlîs* yapan râviye *müdelîs*, *tedlîsle* rivayet edilen hadise *müdelles* denir. Hadis rivayetinde râvilerin "semitü" (işittim), "haddeseni" (bana söyledi) ve "ahbereni" (bana haber verdi) gibi hadisi hocasından kesin olarak işittiğine ve onunla görüştüğüne delâlet eden edâ sîgaları kullanılması gerekir. Hiç görüşmediği veya kendisinden hadis duymadığı hocasından bu lafızlarla nakilde bulunan râvi yalancı konumuna düşer, bu durum onun bütün rivayetlerinin reddine yol açar. Bu sebeple müdelîsler daha çok "an fülânin" (falandan) ve "kâle fülânün" (falan dedi) gibi lafızlar kullanır. Çünkü bu lafızlar semâa delâlet ettiği kadar hadisin bizzat hocadan işitilmeden rivayet edildiğini de gösterir. Fıkıhta *tedlîs* akid sırasında malin kusurunu gizlemeyi ifade eder (bk. HİLE; TAGRİR).

II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren kullanılmaya başlandığı anlaşılan tedlîsi ilk defa İmam Şâfiî tarif etmiştir. Şâfiî, haber-i vâhidin delil kabul edilebilmesi için taşıması istenen şartları sayarken haber-i vâhidi rivayet eden kişinin görüştüğü şeyhten işitmediği hadisi rivayet eden bir kimse (müdelles) olmaması gerektiğini söylemek suretiyle tedlîsin tanımını yapmıştır (*er-Risâle*, s. 371). İbn Nümejr ve Ebû Dâvûd gibi III. (IX.) yüzyıl muhaddislerinin râvinin tedlîs yaptığını açıklayan ifadelerinde de aynı tanıma rastlanmaktadır (İbn Ebû Hâtim, I, 322; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 31). III. yüzyılda ayrıca, râvinin rivayet ettiği şeyhini herkesçe bilinen isim, künye ve lakabıyla değil bilinmeyen isim, künye ya da lakapla anmasıyla meydana gelen tedlîse tenkitçi muhaddislerce işaret edilmekle birlikte (Fesevî, II, 424) bu nevi tedlîsler için daha sonraki dönemlerde kullanılacak olan “tedlîsü’s-şüyûh” tabirine rastlanmamaktadır. Müteahhirîn dönemi âlimlerinden İbnü’s-Salâh tedlîsi, “râvinin görüşmüş olduğu hocasından işitmeden ya da aynı asırda yaşadığı halde görüşmediği hocasından işittiği zannını uyandıracak şekilde rivayette bulunması” diye tanımlarken (*‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 73) Nevevî, “hoca ile aynı asırda yaşamış olup ondan işitmediği halde ‘kâle fülânün’ veya ‘an fülânin’ diyerek işittiğini ima edecek biçimde rivayet etmesi” şeklinde tarif etmiştir (Süyûtî, s. 139-140). Gerçek İbnü’s-Salâh gerekse Nevevî, râvi ile şeyhinin görüşüp görüşmediğini dikkate almadan aynı asırda yaşamış olmalarını yeterli görmüş ve tedlîsi ona göre tarif etmiştir. İbn Hacer el-Askalânî ise tedlîsi “râvinin bir hocadan duyduğu hadisi kendisiyle görüştüğü, fakat o hadisi işitmediği başka bir hocasına isnad etmesi” şeklinde tanımlar (*Nüzhetü’n-nazar*, s. 82-83).

Başlıca tedlîs türleri şunlardır: 1. Tedlîsü’l-isnâd. Râvinin görüştüğü ve kendisinden hadis dinlediği hocasından doğrudan duymadığı hadisleri ondan işitmiş gibi nakletmesidir. Isnad tedlîsi yapan kimsenin maksadı ya isnad zincirini kısaltarak âfî isnad elde etmek veya aradaki zayıf râviyi (müdelles anh) düşürmek yahut büyük bir muhaddisten o hadisi bizzat duyduğu itibarını vermektir. Bu tedlîsi yapan râvi hadisi rivayet ederken “işittim” ve “haber verdi” gibi kesinlik bildiren sîgalar yerine “kâle” ve “an” gibi duyduğu zannını uyandıracak ifadeler kullanır. 2. Tedlîsü’s-şüyûh. Râvinin, hocasını bilinen adı dışında fazla bilinmeyen bir isim, künye, lakap ya da nisbe ile zikretmesidir. Bu nevi tedlîs yapan kimsenin amacı hep aynı hocadan naklet-

mediği, zayıf ya da yaşı kendisinden küçük râvilerden hadis almadığı kanaatini vermektedir. 3. Tedlîsü’t-tesviye. Güvenilir râviler arasındaki zayıf bir râviyi atlamak suretiyle hadisin hep güvenilir râvilerden rivayet edildiği zannını uyandırmaktır. Tesviye yoluyla yapılan tedlîse ilk dönem âlimlerince “tecvîd” adı da verilmiştir. 4. Tedlîsü’l-atf. Râvinin, “Bize bu hadisi falan ve falan hocaların rivayet ettiği” derken o hadisi ikinci hocasından işitmediği halde isimleri ardarda zikrederek her ikisinden de duymuş gibi nakletmesidir. 5. Tedlîsü’s-sükût. Râvinin isnadı zikrederken “hadde-senâ” veya “semi’tü” dedikten sonra bir süre susması, ardından o hadisi kendisinden işitmediği bir hocasının adını anması, böylece hadisi bu hocasından da işittiği intibahı vermesidir. 6. Tedlîsü’l-bilâd. Râvinin hadisi aldığı yeri belirtirken çok bilinen veya uzakta olan bir ilim merkezinin adını söylediği halde aslında aynı adı taşıyan, yakındaki fazla bilinmeyen bir yeri kastetmesidir. Meselâ Mısırlı bir râvinin “hadde-senâ fülânün bi’l-Endelüs” derken meşhur Endülüs’ü değil Kahire’deki Endülüs mahallesini kastetmesi böyledir. Râvi bu tür tedlîsi hadis öğrenmek için uzak yerlere gittiği intibahı vermek için yapar. 7. Tedlîsü’l-iskât. Râvinin hocasından bizzat işitmeyip başka bir yolla öğrendiği hadisi ondan işittiği zannını uyandıran “kâle” ve “an” gibi sîgalarla rivayet etmesidir. 8. Tedlîsü’l-hazf. Râvinin hocasından muteber bir yolla almadığı hadisi, muteber bir yolla aldığını zannettirmek için hiçbir edâ sîgası kullanmadan doğrudan hocasının ismini söyleyerek rivayet etmesidir. Buna “tedlîsü’l-kat” da denir. Hadis rivayetinde ayrıca icâzet, vicâde ve münâvele gibi rivayet türlerine göre isimlendirilen tedlîsü’l-icâze, tedlîsü’l-vicâde ve tedlîsü’l-münâvele gibi tedlîsler yanında “tedlîsü’l-metin” (râvinin hadis metnine asıl nüshada bulunmayan bazı açıklamalar ilâve etmesi) gibi bazı türlerden de söz edilir; ancak tedlîsin en çok bilinenleri tedlîsü’l-isnâd, tedlîsü’s-şüyûh ve tedlîsü’t-tesviyedir.

İbn Hacer el-Askalânî tedlîs yapan râvileri Yahyâ b. Saïd el-Kattân gibi nâdiren tedlîs yapanlar, Süfyân b. Uyeyne gibi güvenilir olup sadece sika kimselerden ve çok az tedlîs yapanlar, rivayetlerinde fazlaca tedlîs yapanlar, zayıf veya meçhul râvilerden rivayet ederken tedlîs yapanlar ve tedlîse birlikte başka bir sebepten dolayı cerhedilerek zayıf râvi durumuna düşenler olmak üzere beş grupta inceler (*Tabakâtü’l-müdellesîn*, s. 13-14). Bunlardan ilk iki gruptakilerin tedlîsleri kabul edilir-

ken son iki gruptakilerin tedlîsleri reddedilmiş, üçüncü gruptakilerin rivayetleri ise rivayet şekline göre kabul veya reddedilmiştir. İbnü’s-Salâh’ın belirttiğine göre Bu-hârî ve Müslim’in *el-Câmi’u’s-şâhih*’leri başta olmak üzere muteber hadis kitaplarında tedlîsü’s-şüyûh cinsinden birçok tedlîs bulunmaktadır (*‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 75). Ancak hadis münekkitleri bu tür tedlîsleri genellikle farketmiş ve bunları tedlîs yapanın durumuna ve amacına bakarak değerlendirmiştir. Hadis tarihinde tedlîs en çok Kûfe’de ve Dimaşk’ta, nâdiren de Basra’da görülmüştür. Bağdat, Hicaz, Mısır, Horasan, İsfahan, İnan, Hûzistan ve Mâverâunnehir muhaddislerinin nâdiren tedlîs yaptığı belirtilmektedir (Hâkim en-Nisâbûrî, s. 356).

Sahâbîler diğer sahâbîlerden duydukları hadisleri çok defa bizzat Hz. Peygamber’den duymuş gibi rivayet etmişlerdir. Bu husus zâhiren tedlîs gibi görünse de hadis âlimleri sahâbe devrinde gerçek anlamda tedlîs faaliyetinin bulunmadığını, onların bu tür rivayetlerinin mürsel olacağını, sahâbe mürselinin ise sahih kabul edildiğini söylemiştir. İbn Hacer el-Askalânî, aynı asırda yaşadıkları halde görüştükleri bilinmeyen iki râvinin birbirinden yaptıkları rivayetlerin müdelles değil mürsel-i hafî olduğunu belirtir. Müdelles ile mürsel-i hafî arasında çok ince bir fark vardır. Şeyh ile görüştüğü bilinen râvinin ondan işitmeden rivayet ettiği hadise müdelles, şeyhle aynı asırda yaşamakla birlikte onunla görüştüğü bilinmeyen râvinin şeyhten rivayet ettiği hadise mürsel-i hafî denir (*Nüzhetü’n-nazar*, s. 82-83). Buna göre Hz. Peygamber’le aynı asırda yaşadığı halde onunla görüşmemiş olan muhadramûnun rivayet ettiği hadisler müdelles değil mürsel-i hafîdir. Bazı muhad-disler tedlîsi mürsel-i hafîyi de kapsayacak biçimde tanımlamışsa da Hatîb el-Bağdâdî iki kavramı birbirinden ayırmanın daha doğru olacağını belirtmiştir (*el-Kifâye*, s. 395).

Hadis âlimleri tedlîsi önemli bir cerh sebebi kabul etmiştir. Şu’be b. Haccâc ve İmam Şâfiî tedlîsi yalanın kardeşi diye niteler (*a.g.e.*, s. 393). Tedlîs yapmanın kesinlikle câiz olmadığını söyleyenlerin yanında tedlîsi bazı şartlarla câiz sayanlar da vardır. Nitekim Hatîb el-Bağdâdî, İbn Abdülber en-Nemerî, İbnü’s-Salâh, Nevevî ve Alâî gibi âlimler müdelles râvinin rivayette kullandığı sîgalara bakmak gerektiğini söylemiş, sika bir müdellesin hadisi işittiğine kesin biçimde delâlet eden rivayet lafızları kullandığı durumlarda bu tür riva-

TEDLİS

yetlerin delil olarak kullanılabileceğini söylemiştir (Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, s. 105 vd.). Buna göre râvinin tedlîs yapması onun bir kısım rivayetlerine zarar verse de güvenilirliğini ortadan kaldırmamakta, diğer rivayetleri kabul edilebilmektedir. Nesâî, tedlîs yapmakla tanınan Bakıyye b. Velîd'in "haddesenâ" ve "ahberenâ" sîgalarıyla aktardığı rivayetlerinde sika olduğunu söylemiştir (Zehebî, XIV, 134). Ancak müdellis râvi şeyhinden bizzat işitmediği bir hadisi "semi'tü, haddesenâ, ahberenâ, kâle lî fülânün" gibi cezim sîgasıyla rivayet ediyorsa o takdirde yalan söylediği gerekçesiyle onun bütün rivayetleri terk edilir.

Tedlîs konusundaki ilk telifler Ali b. Medîni ile (a.g.e., XI, 60) Kerâbîsî'ye aittir (Keşfü'z-zunûn, I, 89). Esmâ'ü'l-müdelîsin adıyla bir eser kaleme aldığı bildirilen Kerâbîsî'den sonra Nesâî ve Dârekutnî de birer eser yazmış, ancak bunlardan hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Kendisinin belirttiğine göre Hatîb el-Bağdâdî biri *Tedlîsü's-şü'yûh*, diğeri *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdelîsin* adıyla iki çalışma yapmıştır (el-Kifâye, s. 395). Zehebî konuyla ilgili bir kaside (el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye [Medine], nr. 356, vr. 418^b-419^b), İbn Hilâl el-Makdisî bir manzume (nşr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî, Cidde-Beyrut 1407/1987) yazmıştır. Alâî'nin *Câmî'u't-tahşîl li-ahkâmî'l-merâsîl* adlı eseri sadece mürsel hadisle alâkalı gibi görünmekle birlikte müellif burada tedlîs ve müdellisler konusuna geniş yer ayırarak altmış sekiz müdellis râviyi tanıtmış (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Riyad 1407, s. 97-124), daha sonraları eser konu hakkında yapılan çalışmalara kaynak teşkil etmiştir. Tedlîse dair kaleme alınan en hacimli eserler Sibt İbnü'l-Acemî'nin *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdelîsin* (Halep 1350; nşr. Yahyâ Şefîk, Beyrut 1406/1986; Delhi 1406, *Şelâşü resâ'il fi uşûli'l-hadîs* içinde), İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tabakâtü'l-müdelîsin* olarak da bilinen (Kahire 1322; nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, Kahire 1978; nşr. Muhammed Zeynühum Muhammed Azb, Kahire 1407/1986) *Ta'rifü ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevşûfine bi't-tedlîs* (nşr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî, Zerkâ-Ürdün 1403; nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî – Muhammed Ahmed Abdülazîz, Beyrut 1405/1984, 1407/1987; nşr. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî, Riyad 1414/1993) ve Süyûtî'nin *Esmâ'ü'l-müdelîsin* (nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd, Zerkâ-Ürdün 1986, *Şelâşü resâ'il fi 'ulûmî'l-hadîs* içinde; nşr. Muhammed Zeynühum Muhammed Azb, Kahire 1407/1986; nşr. Mahmûd Muham-

med Nessâr, Beyrut 1412/1992) adlı kitaplarıdır.

Günümüzde yapılan çalışmalara örnek olarak şunlar zikredilebilir: Hâris Süleyman ed-Dârî, *et-Tedlîs ve hükümühü 'inde'l-muhaddîşin* (Bağdat 1976); Abdülazîz b. Muhammed b. Siddîk el-Gumârî, *et-Te'nîs bi-şerhi Manzûmeti'z-Zehebî fi ehli't-tedlîs* (Beyrut 1404); Hammâd b. Muhammed el-Ensârî, *İthâfî zevi'r-rüsûh bi-men rumiye bi't-tedlîsî mine's-şü'yûh* (Küveyt 1406/1985); Âsım b. Abdullah el-Karyûtî, *et-Te'sîs bi-zikri men vuşife bi't-tedlîs* (Cidde-Beyrut 1407, İbn Hilâl el-Makdisî'nin manzumesi ile birlikte); Muhammed b. Ali b. Âdem el-Etiyûbî, *el-Celisü'l-enîs fi şerhi'l-Cevheri'n-nefis fi nazmi esmâ'i ve merâtibi'l-mevşûfine bi't-tedlîs* (Mekke 1410); Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, *et-Tedlîs fi'l-hadîs* (Riyad 1412/1992); Şerîf Hâtîm b. Ârif el-Avni, *el-Mürselü'l-hafî ve 'alâkatühü bi't-tedlîs* (I-IV, Riyad 1418/1997); Avvâd el-Halef, *Rivâyâtü'l-müdelîsin fi Şahîhi'l-Buhârî* (Beyrut 1423/2002); Sâlih b. Saïd Avmâr el-Cezâirî, *et-Tedlîs ve ahkâmühü ve âşâruhü'n-naqdîyye* (Beyrut 2002); Muhammed b. Tal'at, *Mu'cemü'l-müdelîsin* (Riyad 1426/2005). Ömer Mehmet Ulusoy, *Hadis Rivayetinde Tedlîs Uygulaması ve İbn Hacer'in Tabakâtü'l-müdelîsin Adlı Eseri* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamış (2008, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ali Toksarî da "Müdelles Hadis ve Sahâbeye Tedlis İsnadı" isimli bir makale yazmıştır (*Eûlâhiyat Fakültesi Dergisi*, V [1988], s. 221-236).

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 371; Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-târîh*, II, 424; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 322; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1406/1986, s. 393-409; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmî'l-hadîs* (nşr. Ahmed b. Fâris es-Sellûm), Beyrut 1424/2003, s. 338-358; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 73-76; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XI, 60; XIV, 134; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-naẓar fi tavzihi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 81-84; a.m.f., *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rebî b. Hâdî Meyyur), Riyad 1408/1988, II, 614-651; a.m.f., *Tabakâtü'l-müdelîsin* (nşr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî), Amman 1983, s. 13-14; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Medine 1379/1959, s. 139-146; Keşfü'z-zunûn, I, 89; Emîr es-San'ânî, *Tauziḥu'l-efkâr* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1417/1997, I, 315-339; Leknevî, *Zaferü'l-emânî* (nşr. Takyyüddin en-Nedvî), Dübey 1415, s. 373-392; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 163-175; Talât Koçyiğit, *Hadis İstihlâhları*, Ankara 1980, s. 432-436; Haldûn el-Ahdeb, *Esbâbü ihtilâfi'l-muhaddîşin*, Cidde 1405/1985, I, 271-312; Subhî es-Sâlih,

'Ulûmü'l-hadîs ve muştalâhuh, Beyrut 1988, s. 170-179; Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, *et-Tedlîs fi'l-hadîs*, Riyad 1412/1992; Murtazâ ez-Zeyn Ahmed, *Menâhicü'l-muhaddîşin fi takviyeti'l-eḥâdîsi'l-ḥasene ve'z-za'ife*, Riyad 1415/1994, s. 257-286; Ahmed Yücel, *Hadis İstihlâhlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1996, s. 167-168; Sâlih b. Saïd Avmâr el-Cezâirî, *et-Tedlîs ve ahkâmühü ve âşâruhü'n-naqdîyye*, Beyrut 1422/2002; Abdülkadir Karahan, "Tedlîs", *İA*, XII/1, s. 110-112; G. H. A. Juynboll, "Tadlis", *EL* (İng.), X, 77-78.

BÜNYAMİN ERUL

TEDMÜR

(تدمر)

Suriye'de tarihî bir şehir.

Suriye çölünün (Bâdiyetüşşâm) ortasındaki bir vahada Humus'un 145 km. doğusunda, Şam'ın 260 km. kuzeydoğusunda yer alır. Bölgede çok miktarda hurma ağacı bulunduğundan Yunan ve Roma coğrafyacıları şehri Palmyra (hurma ülkesi) adıyla anar. Eskiçağ'lardan beri yerleşim merkezi olduğu anlaşılan Tedmür, Mezopotamya'yı Suriye'ye bağlayan tarihî ticaret yolunun önemli duraklarından biriydi. Asur Hükümdarı I. Tiglath-Pileser döneminden (m.ö. 1116-1076) kalma kitâbeler, Tedmür'ün o devirde bölgenin belli başlı şehirleri arasında yer aldığını göstermektedir. Muhteşem binaları ve büyük mermer sütunlarıyla bilinen şehrin kuruluşu Hz. Süleyman'a nisbet edilmiş, buna benzer görüşler İslâm kaynaklarında da aktarılmıştır. Şehrin Süleyman tarafından kurulduğu, Sebe Kraliçesi Belkis'in Süleyman'ı Tedmür'de ziyaret ettiği ve mezarının da burada bulunduğu dair rivayetler bunlar arasındadır (Yâkût, II, 20; İbnü'l-Esîr, I, 238; Cevâd Ali, III, 77). Selevkoslar'dan sonra Roma İmparatorluğu döneminde ticarî ve mimarî açıdan büyük önem kazanan Tedmür, Romalılar'la Persler arasındaki mücadeleye sahne oldu. Roma imparatorları Hadrianus (117-138) ve Septimus Sévêrus (193-211) şehre büyük önem verdiler. Hadrianus'un 130 yılında Tedmür'ü ziyaret etmesi ve buradaki imar faaliyetleri dolayısıyla şehir Hadriana Palmyra (Hadrianapolis) şeklinde de anılır. Şehir en parlak devrini 130-270 yılları arasında yaşadı. Günümüze kitâbeleriyle birlikte harabeleri ulaşan birçok görkemli yapı bu döneme aittir. Aynı dönemde milletlerarası ticaret ağı güzergâhında belli başlı merkezlerden biriydi ve ticarî ilişkileri Çin'e kadar uzanmaktaydı.

III. yüzyılda Sâsânîler'le Roma İmparatorluğu arasında başlayan mücadele Tedmür'de bir Arap devletinin kuruluşuna yol